

Resnica

I. PROSTODUŠNO (SUBJEKTIVIZEM)

Predrzen sem. Res, lotevam se tem, ki z mojo profesionalnostjo nimajo nobene normalne zveze. Reči, ki jih veliko bolj strokovno obvladujejo naprimer mnogoštevilni filozofi, specializirani za to ali ono vprašanje iz njihove domene. Spet po drugi strani pa si mislim: zakaj neki se ne bi mogel tudi sam spopasti s problematiko – to pot konkretno pač – resnice, saj bom o njej navsezadnje govoril po avtentično občutenem navdihu, vsebinsko pa predvsem iz osebne izkušnje, deloma tudi domišljije, ter manj iz kakšne razmeroma umetne papirne naučenosti; pravzaprav se res ne spomnim, da bi kaj veliko o tej temi kdajkoli prebral.

Zadeva se mi torej zdi legitimna. Med drugim pa še zlasti zato, ker tega eseja – prav tako, kot delam na tem, da tudi nobene druge stvari v življenju – kajpak nikomur ne vsiljujem, in ga lahko vsakdo bodisi bere bodisi brez nadaljnega odloži ali sploh ignorira že od vsega začetka. Pri bralcih iz prve omenjene skupine se stvar seveda še naprej diferencira: nekateri bodo v njej našli zanimive ideje, drugim se bo zdela nejasna in zapletena, nekaterim banalna in dolgočasna, četrtim zgrešena in zavajajoča, *et cetera*.

Protikritiško

A tu bomo prišli do zanimivega zasuka: kdor se postavlja na položaj uradnega presojevalca, torej avtomatično nad raven avtorja, in oznanjevalca ostre – ha, nenavadno, nekoliko manj to velja v primeru blage, da pa sploh ne omenjam navdušene – sodbe o tej oziroma sploh katerikoli stvari, in denimo konstatira avtorjevo predrznost, je tudi sam globoko, pravzaprav še veliko huje predrzen. Že v osnovi je namreč prav toliko avtorski tudi sam v takšnem svojem metaliterarnem udejstvovanju – in se tozadevni temeljni očitek nujno nanaša v enaki meri tudi nanj; poleg tega pa si je tu uzurpiral še dodatne kompetence, pravico do uradnega postavljanja vrednosti lastnega mnenja nad vrednost drugega. Že v izhodišču je torej vsaka kritika zelo nasilno početje. Edino, kar jo lahko tudi do znatne mere reši te obsojenosti, je to, da je eventualno upravičena – v primeru, da je delo kritiziranega avtorja po zdravih konsenzusno sprejetih merilih res zanič, in še zlasti tedaj, ko se nek tak kakor–avtor denimo že samovšečno pase po razsežnostih svoje primitivne slave. V vsakršnem nasprotnem primeru pa se mi vsa ta kritiška zadeva zdi na moč absurdna in skrajno bedna, morda le malo ali pa sploh nič manj kot dobesedno: prava literarna antimaterija.

Osebno

Menim, da bo, vsaj deloma glede tudi na sam naslov, morda čisto sprejemljivo, morda pa poleg tega komu še zanimivo, če besedilu tuintam dodam kakšno misel bolj zasebne narave. Ko sem torej že tako prostodušno začel, naj izpovem še nekaj o sebi. Moja že omenjena profesionalnost je, resnici bodi potoženo, precej težko opredeljiva. Vsebinsko ne ustrezam svojim formalnim nazivom – nisem ne biolog ne zdravnik ne veterinar. Ukvarjam se z nekakšno filozofijo in psihologijo – a brez realnih kompetenc. Pišem – in, seveda, tudi tu se ne ujamem s stereotipom literata, saj si premalo divje izmišljujem; poleg tega je v teh vodah nekakšno rahlo ekscesno boemstvo – paradoksalno – skorajda nekakšna norma, in zato mi je tudi to podobno tuje kot vsakršna druga oblika samoumevne pripadnosti čemurkoli. Nikjer povsem doma, a zato nekoliko tu in tam – to pa je morda ravno tisto izhodišče, ki mi daje, človeku tega časa, pravico do takšnega, resda vprašljivega, a tudi resno vprašujočega seganja v ta nedorekljivi ris.

II. ŽUR (METAFIZIKA)

Težave prave zabave

Včasih sem po kakšni večji zabavi, ki sem jo priredil – no, ne bom se zdaj tu, zlasti pa ne s tem, širokoustil (rajši bom, he–he, malo skromen): prav pogoste te niso bile, saj nisem noben Gatsby; a z leti se dogodki vendarle zletajo in seštevajo – in sem nanjo povabil vse svoje ljube znanke, obžaloval, da se ne morem bolj izdatno pogovarjati z vsakim od njih.

Največkrat je bilo vzrok za to že nekaj čisto banalnega in tudi izven zveze s tukajšnjim nadaljnjim razglabljanjem: tisto klasično slovensko kopičenje ob eno samo omizje in nato poslušanje zdaj enega zdaj drugega posameznega tekmeca za pozornost – žal ne po načelih tehtnosti in vsebinske globine, marveč poudarjeno hedonistične (ne morem si kaj, da ne bi dodal še: praviloma stupidne) zabavnosti. Ja, tudi med izbranimi.

Včasih pa smo se vendarle izoblikovali v nekakšne manjše, fluidne skupine, znane bolj z ameriških partyjev, kar mi je že od ne pomnim kdaj, vsaj načelno, neprimerno bolj ustrezalo in ugajalo. A tu se pojavi drug problem – ta pa *je* relevanten za pričujoči pogovor –, in sicer dejstvo, da ne jaz ne kdorkoli nikdar in nikakor ne morem ali ne more v enem času spremljati več kot ene situacije: enega klepeta ene skupinice – in prav nič več. Včasih sem si – bolj iluzorično kot dejansko – zaželel, da bi imel tam na voljo kakih deset kamer, najrajši seveda skritih, s snemalci, ki bi mi po končanem žuru izročili vse svoje vestno posnete filme, in morda čez nekaj dni (tak odlog bi bil v posameznih, ja, seveda, seveda, zelo zelo redkih primerih potreben pač v izogib morebitnemu tveganju, da se bo ob pogledu na posnetke z nekaterimi tekočinami in s potekom njihove konzumacije reaktiviral moj značilno pretanjeni mehanizem v zgornjih predelih prebavne poti) bi si lahko vse te zame zanimive vidike v miru pogledal. S tem bi bil najbrž povsem zadovoljen – govoreč konceptualno (medtem ko bi bila vsebinsko stvar seveda odvisna od tamkajšnjih konkretnih dogajanj).

Metafizična zabava

A na tej točki lahko zadeve popeljemo na nekoliko bolj metafizično področje. Če bi hoteli vedeti, kaj se res dogaja na nekem takem, sicer prav običajnem lokusu, ki pa mu spričo že izpostavljenih značilnosti mirno lahko rečemo vrt zmešnjav, bi morali poleg slike in zvoka beležiti tudi druge parametre, ki jih zaznavajo naša čutila – torej vonj, okus, tip, eventualno bolečino

in kajvemkaj še vse. Pa to še ne bi zadostovalo: upoštevati bi morali, nadalje, tudi tiste razsežnosti oziroma nekatera frekvenčna območja ali pasove, ki jih človekov naravni pribor ne lovi – pri čemer bi nam lahko bistveno pomagala sodobna elektronika. Tudi kakšna žival bi utegnila prav priti, saj pri marsikateri vrsti še dandanes ne poznamo posameznih mehanizmov zaznavanja, ki pa so tudi za naše predstave fascinantno učinkoviti. No, tudi to še vedno ne bi bilo dovolj za vserezsežen pogled v resničnost. Potrebovali bi še nekaj ducatov bralcev misli, ki bi sproti poročali o tozadavnem notranjem svetu vsakega prisotnega.

A vse to bi bilo šele boren začetek. Ko bi iz tega zavestnega dela prešli na drugo, podzavestno stran, bi nam za razlago teh dogajanj morebiti koristila armada psihoanalitikov. Sploh pa bi potrebovali tudi kopico izvrstnih diagnostikov s kompleksnimi aparaturami, ki bi na vseh ravneh, od subatomske do organske anatomsko–fiziološke, monitorizirali dogajanja v našem telesu. No, pa seveda še par drugih malenkosti: kak kromatograf – ali kar danes pač že uporabljajo za ugotavljanje podrobnih sestavin hrane in pijače, ki bi izpolnjevali notranjost ljudi na tej veselici; merilec parametrov ozračja in prsti in podobne aparature. Vremenar in za boljši občutek še seizmolog s seizmografom bi tudi prišla v poštev – kajti k dejanskosti moramo prištevati tudi potencialnost: kaj neki nam namreč pomaga poznavanje resnice v določenem trenutku, če pa smo slepi (v najsplošnejšem metaforičnem pomenu) za tisto, kar se v tem istem hipu nekje že pripravlja, da bo imelo vpliv na nas, mi pa o tem nimamo pojma? Tako ne bi bil odveč tudi kak dober politološki analitik, ki bi vedel povedati, kaj se dogaja onkraj raznih mogočih skrivnih barikad. In tako dalje, do onemoglosti.

In kaj bi imeli od vseh teh podatkov? Resnico – že, že –, toda za pregled in interpretacijo enega samega trenutka bi *post festum* porabili tisočletja. Poleg tega tudi noben posameznik ne bi mogel razumeti vsega skupaj, marveč bi to lahko dosegla le velikanska skupina znanstvenikov in zraven najmanj še filozofov in morda tudi umetnikov – in ob še tako izdatni medsebojni komunikaciji ne bi mogli trditi, da delujejo skladno in da njihovi posamični delni uvidi organsko prehajajo na vso skupino. A tudi, če pri tem pogledamo skozi prste in pač ignoriramo ta medklic naše budne zavesti, je pred nami neko še bolj surovo dejstvo: to izžetje resnice bi se pokazalo kot uresničitev pravzaprav neke naše bedaste kaprice. Vse skupaj ne bi imelo nikakršnega smisla: svet bi se tačas odvrtil v kvintilijarde novih smeri – mi pa bi tam mahali okrog z neko trapasto interpretacijo nekega oledenelega trenutka.

In da skoraj sploh ne omenjam, kako bi bila stvar pravzaprav še vedno docela nepopolna, saj doslej sploh še nisem upošteval prisotnosti vseh naštetih merilcev in detektorjev – ki pa bi bili v resnici prav tako udeleženi v obravnavanem dogajanju.

III. KDO JE MAR? (ZGODOVINA)

Nasilnost zgodovinskega

Resnica, tako vse to kaže, niti v okvirih najtrših znanosti niti v njihovih najoddaljenejših teorijah ni smiselna, kaj šele realističen koncept. Kako, da se potem čudimo, ko vidimo funkcioniranje naprimer sodnega sistema, ki v svoji nemoči za spoznanje resnice skoraj popolnoma povozi njeno veljavo in se osredotoča bolj ali manj le na oratorske izkušnje ter prebliske svojih eventualno pametnih, praviloma elokventnih in definitivno zvutih sistemskih podanikov – zagovornikov in tožilcev.

In kaj se potem čudimo, ko je tudi zgodovina en sam zapis peklenstva in nasilja: resnično in pomembno so obstajali le tisti, ki so si podjarmili čim večje kose sveta in množine ljudstev. Če so bili pri tem še nekoliko kulturni, prav, toliko bolje; če ne, pa tudi nič hudega. Viljem Osvajalec – ki mi je ne vem zakaj, najbrž zaradi pomenljivega imena, pač prvi padel na pamet –, ta bo zaradi svoje podjetne napadalnosti vekomaj ostal zapisan v umu prihajajočih rodov. Kak njegov sodobnik, neznan rokodelec in popoldanski bard, vzemimo da subtilna in moralna duša, ki je v svojem času skrbel za najpristnejšo srečnost svojih, prešerno veselost okolice in včasih tudi visoko doživeto melanholičnost podobno rahločutečih, pa je do današnjih dni že tako globoko pozabljen, da bom v ta namen moral skovati povsem novo (pa celo čisto nič več kot zasilno in dokaj puhličavo) prisposodbo, ki naj bi to dejstvo ustrezno povzemala: da bi bila še njegova pozaba, če bi bilo to mogoče, doslej že tisočkrat pozabljena. Kaj nam bo potem takšna nepravična, ničeva resnica?

Naprej: tudi ne more biti nikoli do konca jasno, kdo je ali je bil povsem kriv in kdo povsem nedolžen v kakem militarističnem obračunavanju sedanjega ali katerega drugega časa, v tem ali onem geografskem prostoru – partizani ali belogardisti, Američani ali Vietnamci, belci ali indijanci, Japonci ali Kitajci, Zemljani ali ekstraterestriki. Ponavadi je mogoče reči, kdo je agresor, nikoli pa ne moremo na podlagi le te ugotovitve odpuščati vsakršne eventualne krute barbarščine tistemu, ki se brani. Stvari bi se dalo – kolikor pač niso že povsem zamegljene spričo morebitne prevelike časovne oddaljenosti, raznosmerne emocionalnosti, reinterpretacij, pozabe, racionalizacij in hotenih izkrivljanj – reševati kvečjemu od primera do primera. In to je seveda zelo težavno početje – pa še ta stavek bi lahko izrekel edinole prav neveden optimist, nekdo, ki se ne bi zavedal dejanske nedorekljivosti in neskončnosti takšne iluzorne misije.

Resnica je torej globoko skrita, zdi se, da tu še veliko bolj kot v večini primerov vsakdanjščine. Ti drugi se odvijajo sicer na manj

nasilnih področjih, zato pa morda v še vedno sila tendenci-
stičnih daljah in sferah človeškega stremljenja. Tudi tam, kjer jih
ponavadi ne bi pričakovali.

Vrhovi Koseskega

Ali je bil Koseski res tak nenadarjen tepec in Prešeren tako
nenadkriljiv, kot nas skušajo prepričati šolniki? Če nam kdo
prišepne, da je Jovan Vesel med drugim – ne bodimo pač
prestrogi – kar lepo prevajal tudi starogrške pesnitve... In če
pogledamo naprimer tudi na njegovo toliko zasmehovano
pesnitev budnico *Kdo je mar?* v le malce drugačni perspektivi, če
mu za spremembo pripišemo kanček avtoironičnosti ob njenem
ustvarjanju – ugotovimo, da je stvar neznansko imenitna in
zabavna, sploh ne da bi pri tem zgrešila tisto osnovno
narodobudno poanto. In njegovi razvpiti neologizmi: mar
moramo res čredno verjeti tistemu, ki je prvi pričel goniti lajno z
napevom o tem, kako je bil možakar tako nepopisno lenobnega
duha, da je v zagatnih primerih besede kar lepo skrivenčil,
posekal in posilil v manjkajoči prostor, ki sta mu ga narekovali
stopica in rima? Ali pa so bili ti artefakti njegovi avtentično
umetniški (mestoma pač tudi neuspeli) poskusi preseganja
utesnjujočih okvirov, torej poskusi, kakršni so se nato legitimno
pričeli pojavljati šele v modernizmu?

Naj, preden nadaljujem, takoj poudarim, da mi sploh ni do
kakšnih aktivističnih misijonarskih podvzetij, s katerimi bi se
rehabilitiralo tega in morda očrnilo spet nekoga drugega – marveč
mi gre le za to, da izpostavim pomembnost vsakogaršnje lastne
presoje o dogodkih in ljudeh in o njihovih stvaritvah, ne pa, da
cele množice, rodovi in generacije slepo ponavljajo najprej eno
skrajno prisiljeno interpretacijo, čez čas pa, ko se na čelo pretlači
nov vodilni bik, ustvarjalec uradnih stališč, nemara neko njeno
diametralno nasprotje. O tem bom še precej razpravljal v na-
daljnjih poglavjih.

Prešernova dna

Tu imamo še Prešerna, boga slovenske literature. No, pred leti
so v Novi reviji izvedli anketo med najuveljavljenejšimi živečimi
slovenskimi pesniki, in izkazalo se je, da tega našega velikana
prav malo spoštujejo, saj je – po analizi, ki sem jo naredil iz
osebne radovednosti – pristal takorekoč sramotno daleč od vrha.
Od tega sem bil resda kar malo prizadet (a ne le zaradi primera
Prešeren, temveč tudi zaradi primerov ta in oni, ki po mojem
mnenju niso spadali na pripisane jim višine, glede na nekatere

spet tretje – a že po sami naravi vsaka taka stvar kajpak nikoli ne more biti objektivna in povšeči vsem opazovalcem). Vendar in predvsem pa moram priznati, da tudi sam lahko očitam temu našemu očaku nekaj prav žalostnih mimostrelov.

Naprimertisti *Največ sveta otrokom sliši Slave*, ki je svoje čase krasil celo transparente na šolskih proslavah in marsikaterega učenčka opozarjal, da je zabit, ker še tega ne razume – dejansko pa je stvar najbrž malce drugačna. Tudi če temu umotvoru sploh ne zamerimo parapatetičnosti, ki je pač stvar osebnega človekovega okusa, je vse skupaj še nekoliko bolj mučno spričo vsebinske nesmiselnosti in jezikovne okornosti, da ne rečem koseskijevskosti (oznaka je, kot smo videli, razmeroma krivična do Koseskega, a kaj, ko je tako vabljivo, prav onomatopoeitsko primernozveneča oziroma naravnost eksemplarično, docela drastično jezikolomna). Kot vrhovno eminenten kulinarični dodatek pa imamo v še vedno istem pesnikovem autodaféju navzoč tudi takorekoč najprimitivnejši možni jezikovni prekršek – po imenu kalk.

Tistemu prav tako zloglasnemu – *tvojemu novemu, venec vijočemu poetu* tokrat pogledimo skozi prste (hm, da ni nemara venec tisti, ki je nov, poet pa kar lepo star – no, ni bistveno, kdor ve, že ve), tako da – za finale – omenjam le še eno, malce spregledano preprešernost našega prijatelja. Razumljeno po logiki, ki jo narekuje besedno zaporedje v dani vrstici Zdravljice, vsekakor pa ne po načrtovani, a smiselno spodleteli zamisli avtorja, bi zadeve šle takole (kot so nas pravočasno vendarle vse poučili, da ne grejo): grom našega rodu naj trešči v sovražnike, ki prihajajo z oblakov.

In tukajšnje sporočilo: tudi prešeren je nekolikanj koseski, kot je tudi koseski vsaj malce prešeren. A zaenkrat zdaj zapustimo to literarno–zgodovinsko področje; čez čas pa se bomo nanj v za spoznanje drugačnih okoliščinah spet vrnili.

Izmišljen evolucionistični duel

Spričo svetovnosti merila še bolj slavna dvojica podobno kontrastnega tipa sta evolucionista Lamarck in Darwin. Kadarkoli omenjamo prvega v kombinaciji z drugim, izpade kot pravi *loj* (izraz mi ugaja, kar je morda posledica mojega napol štajerskega dednostnega porekla), češ da se je v vsem bistvenem motil. Povrhu ga vsi tlačijo v tisto žirafjevratovno metaforo, kot da bi bil njen avtor; pa menda to sploh ni res (a to sem že tolikokrat ponovil v raznih pisanjih, da mi je že kar nerodno – navsezadnje tudi zato, ker resnice pravzaprav sploh ne poznam). Bolj ali manj res pa je, da je bil Lamarck prvi pravi evolucionist in da je povedal marsikatero tako tehtno, da bi brez tega morda tudi Darwin

razmišljaj v drugih smereh in bil manj učinkovit – a tega ne moremo prav zares vedeti (kot pravzaprav tudi ničesar drugega ne, a to so že spet tiste že zgoraj vzete teme). *Heroji in norci v znanosti*, s temi izrazi je ta fenomen označil neki sodobni avtor s priimkom Gould. Beseda *norci* je pri tem seveda poudarjeno ironizirana.

IV. KULTURA NESTRINJANJ (ZNANOST)

Omenjeni pisec je eden najberljivejših in zato tudi najpri-
ljubljenějšíh ustvarjalcev znanstveno–leposlovnih besedil. Morda je treba pri tem še posebej – in naj bo enkrat za vselej – poudariti, da pravkar navedena oznaka ne pomeni znanstvene fantastike, izmišljije, marveč je to znanstveno pisanje o realnih svetovih. Toda pojem realnega se tu ne omejuje le na suha tehnološka ali klasična naravoznanstvena dejstva, temveč spada sem tudi vsa znanstvena domišljija, ki je spričo svoje vsaj potencialne uresničljivosti lahko za koga še toliko bolj fascinantna kot posamezne docela spekulativne parafuturistične pripovedke.

Inherentna neenotnost

Tovrstni tip pisanja ni več samo nekakšen kuriozum, ki bi mu pozornost posvečali le posamezni ekscentrični bralci; ne, avtorjev, ki jih lahko uvrstimo med nosilce te takoimenovane tretje kulture (izraz označuje preseganje dveh klasičnih, humanistične in scientistične), je precej – in tudi uspešni so. Vendar pa – niti dva med njimi ne mislita enako. No, seveda, gotovo, da nikoli nobena dva človeka ne mislita o vsem enako; a tu ne gre za to. Med omenjenimi avtorji obstajajo tako gromozanske idejne razlike, da se medsebojno nikakor ne morejo ujeti v strinjanju. Bralec, ki prvič stopi v ta neverjetni svet sodobne znanstvene kuhinje, bi pričakoval, da je raven, kjer je še moč najti njihov skupni imenovalec, ta, da si med sabo priznavajo vsaj osnovno znanstveniško vrednost in avtoriteto. Pa celo to ni čisto tako.

Eden naprimer trdi, da so osnova vsega živega dogajanja geni in njihova težnja po ohranjanju, njemu nasproti stoječi pa, da so to kompleksni matematično ugotovljivi vzorci, takoimenovana morfogenetska polja. Tretji se požvižga na oba in izpostavlja vlogo uma kot neke transbiološke bitnosti. Med sabo so vsebinsko nezdružljivi in tudi človeško do znatne mere inkompatibilni. Nadalje, nekdo, ki se tozadevno denimo sicer strinja s prvim in zasmehuje drugega in tretjega, ima o neki četrti temi, ki je pač zanj najpomembnejša – naprimer o nastanku vesolja –,

neko lastno imenitno teorijo, ki pa je prvi denimo nikakor ne bi mogel podpreti s svojimi ugotovitvami, medtem ko bi drugemu ali tretjemu šla imenitno v račun. Tisti, ki se med seboj podpirajo v nekem segmentu in tozadevno nastopajo v nekakšni mentalni koaliciji, so lahko pri nekem drugem vprašanju docela in nezdržljivo sprti. Niti dva mojstra se torej ne ujemata v vseh svojih pomembnih stališčih. Vsak je kot nekakšna točka na površini krogle. Poleg sebe ima nekatere sorodne duše, sledijo bolj oddaljeni primerki – in povsem na nasprotni strani oble stoji nekdo, ki je njegov glavni oponent, se pravi nekdo, ki je čisto nasprotnega mnenja kot on prav na področju, ki je za enega ali oba od njiju osrednje in najvažnejše.

Nekatere stvari so pri vsem tem seveda vendarle jasne in nikoli niso predmet nestrinjanj: nikogar med njimi ni, ki bi naprimer zanikal dejstvo, da nas je do sem, kjer smo danes, privedla evolucija; da veljajo raznorazna fizikalna, kemijska, biološka, zgodovinska in mnoga druga dejstva; nihče od velikih torej ne polemizira zaradi polemiziranja, marveč zrejo naprej.

Ta silna raznolikost v mišljenju in trditvah teh ljudi pa dejansko sploh ni tako neverjetna. In ne le to: nadvse logična in celo nujna je. Če kdo med njimi ne bi imel lastnega, in to pomembno drugačnega stališča vsaj o eni samcati stvari – kdo bi ga potem sploh uvrščal med prave, pomembne ustvarjalce? Potem bi bil lahko pač le običajen raziskovalec, preučevatelj majcenih dejstev in drobnih ugank, ki prav gotovo ne spada v to družino izbranih.

Absurdi vsakdanjega raziskovanja

In vendar sodobna znanstveno–raziskovalno–pedagoška politika sili takorekoč vse svoje podanike po vrsti, da počnejo prav to: rešujejo malenkostne probleme. Kot da bi hoteli iz vsega, kar nas obdaja, samo še po mikroskopskih kapljicah izžemati odgovor na vprašanje o tem, kaj je resnica. Povsem res namreč je, da glede na gromozansko in vseskozi naraščajoče število teh uslužbencev od večine med njimi ni moč pričakovati kakšne epohalne stvari. Dovolj je torej, da se človek pravoverno ukvarja z vestnim brskanjem po literaturi in laboratoriju – pri slednjem seveda z uporabo kar je moč dragih najsodobnejših naprav – in da te svoje rezultate enega za drugim pridno spravlja v promet tako, da jih pošilja v mednarodne priznane revije, pa je stvar povsem pokrita in rešena.

Da se lahko nekdo sploh loti česa bolj monumentalnega, mora predtem dokazati, da se znajde tudi pri teh razmeroma malenkostnih dejavnostih. Prav. Čeravno je to izrazit in tudi dejansko marsikomu čedalje bolj očiten način, po katerem se promovira mediokriteta, in nadarjen posameznik dosti težje prodre iz nje

navzgor na površje, ni do tu morda še nič posebej nepopravljivega. Pritisk sicer duši ustvarjalnega človeka, ki bi rad počel tisto, v kar verjame – zaenkrat morda le sam –, pa mu takorekoč ves svet ni pripravljen zaupati in objaviti njegovih morda še ne dokončno izoblikovanih zamisli ali pa recimo tudi že formirane drzne hipoteze, s katero denimo prehitava svoj čas. Vendar se mora posameznik predhodno pač izkazati kot sposoben stati tudi na trdnih tleh vsakdanjika, obvladati tudi trivialnosti obstoječega – kar mu navsezadnje verjetno celo koristi v nadaljnji osebni rasti in drži. Kot pač to velja v zvezi z vsako drugo nevšečnostjo – a zato kajpak še ne bomo trdili, da smo navdušeni nad temi zoprnijami oziroma ljudmi, ki nam jih povzročajo, ker nas pač ne marajo in nam zato hote škodujejo.

A čeprav je vse to stopicljanje z majhnimi koraki razmeroma malo produktivno v primerjavi z drugimi, inventivnimi, ga od vsakogar vendarle zahtevajo. Vsakdo je zelo uradno dolžan prispevati svoj trud – zapakiran v dokaj striktno predpisano formo – v skupno zakladnico spoznanja resnice. Obstajajo take in take norme, in kdor ne doseže zahtevane meje, nasvidenje.

Poleg zgoraj obravnavanega absurda, ki zadeva visoko nadpovprečno ustvarjalnega človeka, pa je tu še druga neumestnost takšnega filistrstva. Namreč tudi na tistih strokovnih področjih, kjer je vsakomur jasno, da so stvari že desetletja takorekoč povsem dorečene – tak primer je denimo anatomija človeka in standardnih domačih živali –, zahtevajo od nekoga, ki bi rad, recimo, na fakulteti predaval ta predmet, ne le da magistrira in doktorira, marveč da nato nenehno znanstveno deluje še naprej – namesto da bi mu dali enkrat končno mir, da bi se sploh lahko imel čas naučiti vse tisto, kar je obvladal že njegov predhodnik. V anatomiji nima odkriti kaj posebej novega – razen če morda ne naveže stikov denimo z raziskovalci morskih globin in jih naprosi, naj mu prinesejo kakšno še neodkrito žival. Lahko se ukvarja tudi s histologijo, preučuje torej tkiva – a to je že spet čisto druga veda, ki ima svoje lastne strokovnjake. Anatom je anatom – in zakaj delati iz njega na silo nekaj drugega. Razen seveda, če anatomije ne potrebujemo več. Pa jo.

Nekaj malce podobnega je tudi, ko silijo naprimer ljudi s področja kirurgije v znanstvenoraziskovalne sfere – ker je tam trenutno denimo pač denar na razpolago –, in potem se nekateri med temi potencialnimi strokovnjaki, ki so jim zbiranje podatkov, oblikovanje hipotez in naposled tudi samo pisanje disertacij denimo hudo nadležna opravila, leta in leta mučijo s temi psevdovrednimi stvaritvami, ki jih na koncu praktično nihče ne bere – namesto da bi se učili svoje visoko profesionalne obrti in s tem veliko bolj koristili vsem udeleženi, saj bi se nenazadnje tudi sami veliko bolje počutili ob zavesti, da se ukvarjajo s tistim, za kar so se odločili, ne pa

bili v nekaj prisiljeni.

In takih in podobnih primerov je še veliko – pri čemer se seveda nikakor ne kaže omejevat le na naravoslovje, ki je bilo pač tema pričujočega odseka. Samouresničenost posameznika ter njegova zvestoba samemu sebi, ki se pri vsem tem izražata, presegajoč ožine banalnega vsakodnevnega dlakocepljenja ter piljenja izrekanj o infinitezimalno malo pomembnih dognanjih, pa sta že kar oddaljeni, vredni etapi na tej naši življenjski poti, ki se vije proti resnici.

Absurdi znanstvenih nasprotij

Ker sem se v svojem seznanjanju z obstoječimi znanstvenimi paradigami zadrževal največ na področju biologije, mi je torej najbolj poznano tisto nekje zgoraj spotoma že nakazano nasprotje med pogledoma, ki ju označujemo kot organicizem in neodarvinizem, ali pa – če bi želeli izraziti morda malce tendencioznosti v prid prvemu in škodo slednjemu – bi lahko za isti dve področji uporabili tudi izraza naturalizem in ultradarvinizem. Zadevo najpreprosteje opredelimo z uvrstitvijo v kalup tudi siceršnjega gledanja na znanost: za prvo paradigmo rečemo, da je holistična, saj obravnava cele organizme; za drugo, ki stvari razlaga na ravni genov, pa velja, da je redukcioniistična. Takšno je splošno mnenje.

Ko pa se malo poglobimo, nastopi problem, kaj problem, pravi paradoks, še več, malone absurdna situacija. Ultradarvinizem – sam bom to besedo uporabljal brez tendencioznosti, z njo pa bom označeval neodarvinizem zadnjih dveh do treh desetletij, obdobje paradigme sebičnega gena –, ki bi mu nekateri radi naprtili predvsem greh determinističnega ozkougja, v sodobni obliki popolnoma zanika vsakršno svojo tovrstno navezavo, kjer bi se gen prikazovalo kot brezprizivnega določevalca usode. Ultradarvinizem je dejansko najučinkovitejši v svoji evolucijskopsihološki nadgradnji, kjer se zavzema za sodobno stališče, da organizmi, četudi, predvsem hipotetično vzeto, z docela enakimi geni, delujejo različno glede na takšno ali drugačno dano okolje ter ustrezno temu ali onemu trenutku – torej onstran kakšne genetske in nenazadnje seveda tudi vsakršne morebitne okoljske determiniranosti; fleksibilno in samostojno. Seveda pa to velja spet le do neke mere – ne bomo namreč šli v skrajnost in trdili, da organizmi ne rabijo hrane in vseh drugih bioloških dobrin – kajti to ne bi bilo samo pretiravanje v smeri pričujočega argumenta, marveč celo prav nasprotovanje tistemu, kar zastopa, namreč, da vse to fleksibilno vedenje služi ravno preživetju in reprodukciji. Skratka: ultradarvinizem se pokaže kot pogled, ki poskuša stvari razlagati z evolucijo na ravni genov, toda ob upoštevanju vseh dejavnikov okolja, kot seveda tudi vseh

tistih emergentnih vidikov, ki prihajajo do izraza šele v bitjih kot celotah. In kaj drugega je to kot izrazito holističen pogled na stvarnost?

Resnici na ljubo, pravkar obravnavane evolucioniste oskrbuje z manjkajočimi znanji s področja matematično dirigirane biološke forme neka povsem druga skupina oziroma vrsta raziskovalcev, ki delujejo pretežno zunaj okvirov darvinizma, sploh pa genskega. Toda njihovi paradigmi, takoimenovanemu naturalizmu oziroma organicizmu, bi lahko očitali ravno to njeno včasih prav zagrizeno upiranje genocentrizmu, ki gre včasih do takšne skrajnosti, da popolnoma ignorira dejstvo, da gen sploh obstaja, oziroma celo vedé zanika vsak njegov pomen. Namesto njega naj bi vse skupaj lahko pojasnjevale že same fizikalne zakonitosti narave, razložljive z matematiko. A kaj drugega je to, kot spet nekakšen, le da alternativen, zato pa prav radikalen redukcionizem?

Oba pogleda torej silita vsak ravno v svoje nasprotje. In vse tisto, kar eden drugemu očitata, sta dejansko končni točki njunih lastnih dosedanjih poti. Zadeva je do skrajnosti paradoksalna. Prav v absurd pa seže tedaj, ko vidimo, da se zastopniki enega in drugega gledanja med seboj pogosto celo prezirajo in ne prenašajo drug drugega. Stvari pri tem seveda že zelo hitro uidejo racionalističnemu nadzoru, in opazovalec dobi občutek, da gre le še za nekakšno pravdo, kjer, kot vemo, resnica sploh ni pomembna, marveč je važno, kdo bo koga pokazal v slabši luči, sam pa izpadel kot zmagovalec. Stvar je skratka, res milo rečeno, otročja. In vendar – polna evolucijskih razlogov za svoje perzistiranje.

Četrta kultura

Če torej tretja kultura, ki ji v pomembnih segmentih sicer tudi sam pojem hvalo – pri tem mislim na njeno transdisciplinarno intelektualno in v nekem smislu tudi umetniško širino –, pogrne na tovrstnem testu, kjer se tehta njena modrost, da ne rečem celo duhovnost, potem nam ne preostaja drugega, kot da jo poskušamo oplemenititi s temi manjkajočimi prviniami; in to novo sintezo – zakaj ne – lahko naposled poimenujemo kot *četrto kulturo*.

Četrta kultura pomeni poleg vsega tretjekulturniškega tudi sposobnost za medsebojno poslušanje, spoštovanje, upoštevanje – in navsezadnje, kar je takorekoč paradoks in najtežje dosegljivo – tudi priznavanje stališč svojih oponentov. Seveda ne vseh; tiste, ki trdijo nelogične ali nekonsistentne stvari, ljudi, ki jim po zdravi pameti lahko prisodimo, da niso sposobni resno in poglobljeno razmišljati na visoki ravni, bi sila težko šteli med pripovedovalce pomembnih zgodb o resnici. Med dvema nasprotujočima si

pogledoma, kjer pa dokončne resnice ne pozna in ne prikaže ne eden ne drugi – oziroma tudi med več takšnimi pogledi – se moder človek odloči, da bo upošteval, četudi morda samo deloma, vsakega med njimi.

Tako kot si še danes ne moremo praktično zamišljati, da je svetloba lahko hkrati delec in elektromagnetno valovanje, pa vendarle vsak tehnični izobraženec to preprosto verjame in ve – bi lahko tovrstni način sprejemanja razlage in razumevanja pojavov prenesli tudi na vse druge probleme in vsa druga področja znanosti, kjer še ni rečena zadnja beseda. In če smo dovolj pošteni – velja ta oznaka za prav slehernega med njimi.

V tej kulturi prihaja do čudnega preseganja in ukinjanja dihotomij med *jaz* in *ti* ter hegemonizmov enega nad drugim v eni ali drugi smeri, ki so se doslej v znanosti zdeli neizbežni. Lahko imam prav bodisi jaz ali pa ti, ne moreva pa imeti prav oba – se je glasilo dosedanje in, roko na srce, skoraj povsod tudi še sodobno, trenutno védenje. V tem drugačnem tipu razumevanja sveta pa pridemo namesto tega do možnosti, ko imava prav oba, eden v tem, drugi v drugem smislu – in lahko s svojo različnostjo drug drugemu širiva obzorje ter se tudi praktično dopolnjujeva.

Paradoksi kulturnosti

Hec je bil, ko sem se pred časom intenzivno ukvarjal s preučevanjem altruizma, pa me je najbolj od vsega motilo, če me je kdo začel prepričevati, da altruizma tako ali tako ni, temveč je to v resnici samo zakamufliran egoizem. Tehtna ovržba te vsakdanje puhlice, izvirajoče že od davnega Hobbesa, je precej zahtevno delo – še najkrajša je morda tista pot, kjer se zadevo nevtralizira z naslednjim verbalnim podvigom: če sta torej egoista tako tisti, ki skrbi le zase in drugemu pri tem škoduje, kot tudi tisti, ki skrbi za drugega, vendar pri tem z neko lastno računico – potem lahko med obema vendarle čisto zlahka potegnemo razločnico, kdo je popoln egoist in kdo le delen; in slednjemu v tej diferencialni situaciji nadenemo pač atribut altruista – še zlasti ob upoštevanju dejstva, da v nasprotnem primeru ta pojem sploh ne bi imel nobenega referenta, nobenega osebka, na katerega bi se nanašal.

A na tem mestu je bolj kot vse to filozofsko argumentiranje zanimivo tisto imenovano psihično dejstvo, da so mi šli ti proklamatorji egoizma kot edine realne in možne oblike funkcioniranja – s tem svojim neizvirnim frazarjenjem prav krepko na živce. In kot je nekdo izjavil: vsakršne ljudi lahko prenesem, razen netolerantnih – ter s tem vede izrekal avtoparodično domisljico, češ, potemtakem sem torej sam, ki to pravim, netoleranten in je moja pozicija paradoksalna – v podobnem položaju sem se, kar zadeva to mojo tedanjo notranjo nestrpnost

in njeno avtorefleksivnost, nahajal tudi jaz.

Stvar se torej nikoli ni manifestirala v tem smislu, da bi se zaradi nje, bognedaj, s kom skregal; tako kot so nekateri morda malce zlobni reporterji o davninskih časih pisali, kako so se stoiki goreče zavzemali za svoje stališče – katerega ideal pa je, kot vemo, ravno vdanost v usodo in skrajno umirjeno sprejemanje vsakršnih okoliščin in dogodkov. Toda Hobbes mi je bil vendarle antipatičen in trdil sem, da je njegovo mnenje napačno in nemoralno; četudi ga je po drugi strani seveda mogoče interpretirati kot še veliko bolj skrupulozno učenjaštvo – ki od sebe pač zahteva še toliko večji napor v prid drugim bitjem, in to brez vsakega upanja, da bi subjekt sam pri sebi kdaj lahko prišel do upravičenega zadoščenja. Prav tako so se mi zdeli zoprni razni La Rochefoucauldovi, Nietzschejevi in Wildeovi aforizmi in druge njihove trditve, iz katerih zame ni velo skoraj nič drugega kot en sam cinizem. Že res, da duhovit, toda le za tistega, ki mu je tak humor pri srcu.

Bistvo četrte kulture – oziroma najbolje bi bilo, ko bi zdaj, ko smo stvar pač diferencirali od prejšnjih, ta števnik kar pozabili in govorili pač o kulturi kot res kulturi – pa je po mojem navsezadnje vendarle v tem, da je sposobna ne le brzdati eksplicitne emocije, ki vodijo v realne konflikte, marveč presegati tudi vse notranje zadržke do tistih, ki zastopajo nasprotna stališča od nas. Konkretno – pač v tukajšnjem primeru: prej poimensko navedene avtorje sprejeti in jim priznati pomembno veljavo, četudi govorijo o stvareh iz diametralno nasprotne pozicije kot jaz; vendar: prav imajo tudi oni.

Četudi nekdo o nekom naprimer trdi, da je to dober človek, mi sami pa smo denimo prepričani o njegovi pokvarjenosti – imamo, docela v nasprotju s klasično logiko, ne pa tudi s spremenljivo in večobrazno realnostjo življenja, lahko prav tako mi kot on. Pogoj pa je seveda ta, da se temu mnenjskemu nasprotniku predtem vendarle – toda šele na podlagi ustreznega argumenta oziroma kredibilnosti – sploh prizna tista izhodiščna, temeljna kulturnostna ekvivalentnost, to pač na osnovi denimo estetsko–umetniških, filozofskih ali drugih tehtnih kriterijev. Po domače: vendarle ni prav, če izgubljam čas s poslušanjem eklatantno nesmiselnih in do mučnosti neproduktivnih mnenj tem ustreznih tvorcev, oziroma z dobronamernimi poskusi upoštevanja stališč in razčiščevanja spornih trditev takih osebkov, ki ne dajejo od sebe nobenega znaka, da bi se od njih lahko pričakovalo kakršenkoli vsaj malce konstruktiven izid.

Osrednje sporočilo vsega pričujočega pisanja je resda to, da česa takega dokončno nikoli ne moremo vedeti oziroma doreči; toda onstran te metafizične ravni, uporabno za vsakdanje življenje, poznamo prav zadovoljivo učinkovite mehanizme znotraj naše zavesti, ki nam čisto imenitno služijo pri detekciji

tega, kdo govori in počne neumnosti in kdo, po drugi strani, nemara sicer trdi nekaj docela nasprotnega kot mi, vendar je načelno pameten človek oziroma nekdo z upoštevanja vrednimi zamislimi. To povsem zadostuje za praktično ravnanje v prej imenovanem smislu. Praktično pa bomo, kajne, ravnali tudi mi tu – in se izza teh nekoliko prestopljenih bregov počasi vrnili bolj ali manj nazaj v osrednjo strugo.

Subtilen boj

V klasičnem sistemu hegemonizma je spričo njegove osrednje značilnosti možno še nekaj bolj korenitega kot le to, da se med seboj bodejo nasprotujoče si paradigme znotraj ene znanstvene veje: namreč celo to, da se posamezne privilegirane veje znanosti kot celota razvijajo na račun drugih, zanemarjenih. In poleg tega vodilni ideologi take prevladujoče znanstvene veje, mahajoč s svojimi uspehi, bodisi iz nevednosti ali celo iz čistega oportunitizma, javnosti aktivno zastirajo pomensko obzorje in še naprej onemogočajo raziskovalno dejavnost v neki drugi smeri, ki se pač njim samim osebno ne zdi perspektivna, oziroma, kar je tudi možno – pa hkrati zelo združljivo s prejšnjim – se jim o njej sploh ne sanja. In imajo v nekem, a seveda perverznm smislu začasno celo prav – a kako neki naj da neka nerazvita veja s tisočkrat manjšimi razpoložljivimi sredstvi podobno fascinantne rezultate kot neka tehnično utečena?

Na žalost tudi na področjih znanosti, tako kot povsod v življenju, neredko delujejo pač zakoni afriške savane, nasledki tudi še prav tako živih zakonov džungle, kjer pogosto velja pravilo, da prevlada tisti, ki je bolj pohlepen, nasilen in primitiven. Medsebojna napadalnost *vrhunskih* – no ja, to pa je zdaj že vendarle res vprašanje – znanstvenikov je pač toliko bolj usmiljenja vredno dejstvo, toda še vedno ga imamo pred nosom. A stvari se, kolikor poteka prehod v ta tip četrte kulture, uravnavajo na bolje. Prav imaš lahko tudi *ti*, čeprav misliš drugače od mene; prav imaš lahko kajpak, še toliko bolj nesporno, tudi, če se ukvarjaš z nekim področjem, ki mene niti najmanj ne zanima in se mi ne zdi pomembno. Pri tem smo že skoraj tako daleč kot tisti, ki je nekoč rekel – s približno naslednjimi besedami in nekako v tem smislu: za vse na svetu se ne bi mogel strinjati s tem, kar zatrjujete; toda za nič na svetu vam ne bi odrekel pravice, da to svoje stališče izražate.

In tako bomo naposled morda lahko tudi pri kom, ki se v duhu in praksi sicer bojuje proti primitivizmu sodobne dirke za tisto nasilno obliko prevlade v znanosti, ugotovili, da svoje tovrstne tekmece obvladuje z nečim nenavadnim: s tem, ko jih pač jemlje v zakup, se z njimi ne prepira, temveč jih takorekoč

vključuje v svoj sistem – znotraj katerega imajo navsezadnje prav tako pravico do svojega stališča. Toda za visok altruizem je pomembna predhodna, razmeroma visoka statusna pozicija. In če govorimo o funkcionalnosti v svetu fizikalnega, v sferi materializma – potem ne gre drugače, kot da se tisti, ki želi stati tako visoko, najprej gre tudi to njihovo igro pridobivanja veljave.

Možno pa je navsezadnje tudi čisto, s posvetnimi vrednotami nesubstancializirano obstajanje in zrenje in odpuščanje – pri čemer pa seveda ne moremo več govoriti o učinkovanju na področju znanosti, marveč pri tem plujemo že po brezbrežnem morju mističnega.

Izmuzljivost znanstvene resnice

Doslej morda še ne čisto do zadnjega eksplicirano bistvo tega pisanja je kljub tej svoji morebiti nedokončni izrečenosti najbrž že povsem dovolj razvidno: resnica je v sodobnih znanstveno-raziskovalnih kipenjih še posebej neopredeljiva žival. Poleg tega celo nekatere znanstvene veljave, ki so dandanes sprejete s konsenzom, morda niso kaj prida resnične – eno od najbolj grobih opozoril na to je prav gotovo tisto znano dejstvo, da dve največji obstoječi fizikalni teoriji, kvantna in relativnostna, nista docela kompatibilni. Da ne omenjam spet tistih že mnogokrat poudarjenih, a pač izjemno tehtnih tez, naprimer Karla Popperja, da (niti) znanost ni in tudi nikoli ne bo zmožna spoznati nobene dokončne resnice.

Znanosti je torej treba, kajneda, odreči dosedanji osrednji pomen, in najbolje, če vsi po vrsti postanemo iracionalistični novodobci... Šalo na stran. *Sapienti sat*. Za primer pa si le pogledjmo, kam peljejo nekatere strumne in malo manj brzdane domislice.

V. NA POMOČ (MITOLOGIJA)

Pred približno 2500 leti je starogrški filozof Empedokles postavil tezo o štirih elementih, iz katerih naj bi bilo zgrajeno vse obstoječe stvarstvo. Zrak, ogenj, zemlja in voda. Na teh temeljih so zatem izoblikovali tudi teorijo o štirih telesnih tekočinah, ki naj bi odločale o poteku življenjskih procesov: sluz, žolč, črni žolč in kri. Ta sorodna pogleda sta se v uradno veljavni zahodni miselnosti ohranila kar dve tisočletji – pa celo še v polpreteklem obdobju so psihologi govorili o štirih tipih človeškega temperameta, ki naj bi temeljili ravno na teh štirih telesnih tekočinah, od koder izvirajo tudi njihova imena: flegmatik,

kolerik, melanholik in sangvinik.

Prav tako, kot je človek od nekdanj iskal tovrstne poenostavitve, da bi si z njimi razlagal svet in sebe, je postajal tudi vse bolj simbolno bitje. Največkrat je simboliko iskal v nebesnih telesih in dogodkih – in še danes se nam pogosto dogaja, da nas kdo na kakšni spoznavni zabavi, posebej če smo mu simpatici, povpraša po horoskopskem znamenju. Ob koncu drugega tisočletja, ki je – kot smo mislili – dokončno uvedlo razumski ali kako drugače tehten pristop k razlaganju bitij in pojavov, se torej mnogi med nami obnašamo, kot da bi bili sodobniki stenskega slikarja iz jame Altamire. A dokler se ta naša domišljija ne pomeša z zmožnostjo treznega in tehtnega presojanja vsaj v nekaterih ključnih življenjskih okoliščinah, dokler naprimer nekdo kot žrtev nekega šarlatanskega zdravilca ne prične resno škodovati sebi in svojim bližnjim – je z njo vse prav lepo. Brez pravljič in poezije bi bil svet najbrž nadvse turoben.

Volk, medved, kača in delfin

Volk, medved, kača in delfin – v tem kompletu sem jih vzel iz neke dokumentarne televizijske nanizanke, lahko bi si pa vse to tudi izmislil – so štiri živali, trije sesalci, dve zveri, en plazilec. A tudi štiri simboli, ki jih lahko navežemo na štirielementno delitev iz preteklosti. Delfin živi v vodi. Kača se plazi po zemlji. Na žarečem oglju so medvede nekdanj prisilno učili plesati. In zrak je medij volka, po njem se v tihi mesečni noči razlega njegovo zlovešče tuljenje.

Tudi psihološko je zadevo moč zasukati tako, da volka predstavimo kot flegmatično, torej rahlo nezainteresirano, pa vendar nepredvidljivo in zlahka tudi neprijetno bitje. Medved je v naših predstavah navzven pogosto umirjen, vendar ga tuintam lahko zagrabi neznosna krvoločna strast po ubijanju – in ta vzkipljivost in nato razmeroma hitra umirljivost sta prav glavni značilnosti koleričnega temperamenta. Kača je po občem človeškem mnenju tihoten, skrivnosten in načelno nerazumljiv stvor – kar je opis, ki ustreza temperamentu melanholika. In naposled je tu še delfin, ki mu zlahka pripišemo status duševno poglobljenega, intenzivno živečega in čutečega, družabnega četrtega tipa – sangvinika.

V vseh štirih živalih tako človek uzira tudi – ali pa morda celo zlasti – samega sebe. Proti volku in kači – proti prvemu zaradi odkrite hudobije, ki mu jo ponekod pripisujejo, proti drugi pa spričo njene domnevne zahrbtnosti – se bojuje tako v dejanskem svetu kot, v simbolnem smislu, tudi v soljudeh in v sebi. Kolikor se morda to drugo področje zdi manj jasno opredeljivo, je v moralnostnem smislu bistveno bolj opravičljivo zatiranje bestialčnosti in hinavščine pri samem sebi ali tudi pri drugih

ljudih, kot pa zaradi nekakšnih predsodkov ubijati resnične volkove in kače. O njih, navsezadnje, sploh ne vemo, ali so volkovi zares sploh kaj podli in kače pritlehne. In tako že v naslednjem koraku pridemo do trditve, da je tisti, ki s tem povodom ubija tovrstne živali, ravno sam tisto, proti čemur se – kakor da – bojuje. Tako kot so največji rasisti in najhujši nacionalisti ravno tisti pripadniki neke rase oziroma naroda, ki po dveh najpomembnejših kriterijih za vrednotenje ljudi, duhovnostnem in intelektualnem, prav zagotovo spadajo na samo dno svoje kot tudi vseh drugih ras oziroma nacionalnosti – in bi, če bi resnično dojeli in upoštevali svoj lastni, sicer blodni cilj, morali pokončati najprej sami sebe.

Medvedova podoba je za nas nekoliko drugačna od podob zgornjih dveh živali. Nekateri so resda klavci drobnice in včasih kateri raztrga tudi človeka – kar pa še ne govori o tem, da bi bili medvedi v principu zlobni; toda razpravljati o njihovi absolutni prijaznosti se zdi prav tako neutemeljeno. Navkljub vsemu pa nam je medved v prvi vrsti – simpatičen. V naših predstavah in celo v enem od pregovorov živi in nastopa kot okoren velikan, ki je v resnici dobrodušen, vendar pa se mu lep namen navadno izpridi zaradi te njegove prislovične nerodnosti.

Delfin je po človekovem prepričanju druga najinteligentnejša žival. Poleg tega pa veljajo delfini tudi za požrtvovalne reševalce utaplajočih se ljudi – saj jih, kot je znano iz več primerov, bezajo na gladino in potiskajo proti obali. Delfin je torej tudi moralno bitje – vsaj zdi se tako.

Njena težavnost in veljavnost

Ali so te naše predstave in razlaganja živalskih lastnosti v navezavi na naša antropomorfna izhodišča v resnici kakorkoli utemeljena? Ali je živalsko zavest sploh mogoče vrednotiti po istih etičkih kriterijih kot našo lastno? Ali pa je morda vse razpravljanje v tem smislu neskončno oddaljeno od resnice, tako kot od Platonovega sveta nedosegljivih idej; in je vsakršna tovrstna diskusija enakovredna tistemu zgoraj navedenemu docela izmišljenemu in samovoljno argumentiranemu navezovanju štirih živali na štiri elemente, štiri tekočine oziroma štiri temperamente?

Ko se na naslednji zabavi nekdo spet domisli tistega izvirnega pristopa in vas prične obremenjevati s horoskopskimi znaki, ga lahko vi v zameno in za spremembo poučite o tem, kako smo živa bitja pravzaprav bolj kot od zvezdnih konstelacij določena s svojimi dednostnimi zapisi – ti pa se razlikujejo samo v razmerju štirih različnih gradnikov DNA, štirih nukleotidov. Po domače jim rečemo adenin, gvanin, citozin in timin. In potem mu – ali, nemara še rajši, ji – lahko poljubno tvezite o tem, kako pri enih živih bitjih

prevladuje en, pri drugih pa drugi, tretji ali četrti med njimi, in kako se da tudi pri človeku iz teh odnosov zelo natančno določiti karakter in usodo. Tudi iz sodobne znanosti se rojevajo miti.

Navkljub vsemu navedenemu pa še vedno menim, da bi bilo tem sodobnim kot seveda tudi vsem starim mitološkim pristopom k razjasnjevanju sveta nespametno kategorično zanikati vsakršno vrednost. Prerokovanja iz zvezd, steklene krogle, kart ali kavne usedline – so v nekem pomembnem smislu prav gotovo prazne marnje; toda po drugi strani zelo drži, da nas vsakršna usmerjenost v samospraševanje, naj se to nanaša na sedanost ali prihodnost, pa če je sama oblika tega početja na pogled še tako prismojena – lahko vodi k nekemu potencialno konstruktivnemu ravnanju v zvezi z našim življenjem.

Če bi za primer vzeli nekoga, ki nekega drugega človeka *a priori* zavrača, ker je po znamenju lev in ne ribi, mu tovrstne podpore kajpada ne bi mogli izreči; če pa kdo po drugi strani takšne informacije pač uporabi predvsem s krepko primesjo razumnosti, tako da ga denimo horoskopski podatek le vzpodbudi k razmišljanju in nato povsem neobremenjenemu presojanju – takšnemu človeku ne kaže očitati zaslepljene predanosti neumestnemu puhloglavju. Vsakdo v življenju pač uporablja svoje majhne trike; in vsak med nami bi lahko marsikoga dodobra presenetil s kakšnim svojim početjem, ki se njemu samemu zdi najbolj normalna stvar in za katerega se mu niti ne sanja, kako nazarensko čudaško bi se utegnilo zdeti temu drugemu – čeprav bi bil, tako eden kot drugi, denimo docela uravnovešen.

Četudi se pri izbiri med znanostjo in mitologijo osebno tako-rekoč brez enega samega trenutka oklevanja postavljam na stran prve, me vendarle lahko zmoti zagrizenost kakega še hujšega pozitivista, ki kategorično zavrača vsako neznano izvenznanstveno vrednoto in jo poskuša eliminirati iz pogovora. Pri zelo skrajnih tovrstnih razumarjih ali empiristih naletimo celo na hujši fanatizem in večjo potencialno škodljivost kot pri kakem običajnem zagovorniku še tako iz trte izvitega spiritizma.

Po mojem ni prav nobenega smisla, da ortodoksni zagovorniki ene ali druge skrajnosti sploh prihajajo v medsebojne debate, kajti nimajo si povedati prav nič – oziroma lahko bi si imeli, vendar se nočejo in ne znajo poslušati med seboj. Tako je v izogib hudemu sovraštvu med njimi pač najbolje, da se sploh ne poznajo in ne videvajo in da si ostanejo antipatični pač samo v abstraktnem in popolnoma neškodljivem smislu. Več kot toliko, mislim, da realno ni mogoče doseči.

VI. SUMLJIVI MEANDRI (LITERATURA)

Literaturna resnicoljubnost

Pot do spoznanja, samouresničitve, sreče, slave in še katere druge visoke človeške vrednote je mogoče ubirati tudi skozi druge sfere, ne le skozi znanost ali mitologijo. Ena od pogosto izbranih možnosti je umetnost in znotraj nje literatura; marsikdo bi bil rad cenjen zaradi svoje pisateljske nadarjenosti – ki je pri njem nemara tudi že od zunaj potrjena – in pač piše. Le tega morda ne ve, o čem bi pravzaprav pisal. Pa si izmišljuje verze in zgodbe ter pri tem v najboljšem primeru všečno opleta s svojim slogom – a slejkoprej manjka smiselna vsebina, in vse skupaj je prisiljeno, neavtentično.

Na drugi strani imamo tudi boljše, vzemimo celo vrhunske pisce fikcijske proze. A če smo nekoliko strogi – navzlic tem njihovim kvalitetaim tudi njim včasih ne kaže verjeti prav nič bolj kot tistim zgoraj. Morda kvečjemu še manj, saj so spričo svoje večje nadarjenosti lahko še toliko bolj spretni in učinkoviti prevarantje. Res je, da so stvaritve teh ljudi bolj smiselne, logične, morda bolj verjetne – ali pa nasprotno: bolj domiselno pre-senetljive; da imajo v sebi, z dvema besedama, več soli. Vendar pa so tudi te njihove zgodbe pogosto samo izmišljene. Neresnične.

Profesor na faksu nam je pripovedoval naslednjo anekdoto. Nekoč da je nekega študenta vprašal, katere so štiri vezikularne bolezni prašičev, ta pa mu je odgovoril takole. Štiri vezikularne bolezni prašičev so tri: slinavka in parkljevka. Redukcija res *par excellence*, ki dene hipoma v koš vse druge – vključno kajpak tudi z zgodbo iz pesmice o petih zamorčkih –, da odtlej ostajajo le njena medla senca. Tukajšnje (meta)zgodbe pa s tem še sploh ni konec. Profesor je povedano nekoč tudi objavil v Veterinarskih novicah – in zadevi dal naslov: *Se non e vero, e ben trovato*. Nisem sicer prepričan – toda dozdeva se mi, da ima ta naslov poleg tistega osnovnega pomena, češ da se je študent pač dobro znašel, še drugo, skrito platformo. Da se je naš profesor namreč vse skupaj lepo izmislil. In v tem primeru še zlasti: vsa čast!

Veličina pomembnih pisateljskih stvaritev se kajpak nikoli ne meri z lestvico, ki bi kazala večje ali manjše ustrežanje resnici, marveč z raznimi, nekaterimi tudi malo prej omenjenimi vrednostnimi merili. Med njihovimi kvalitetaim pa je morda najpomembnejša neka prav subtilna in težko navzven in objektivno opisljiva razsežnost, ki jo delo bodisi vsebuje ali pa ne – in sicer je to verodostojnost. Če se bralec lahko vživi v dogajanje, če ga to potegne vase, oziroma če ga pisanje preprosto zanima – takrat je avtor dosegel raven prepričljivosti, ki je v nekem smislu

enakovredna resničnosti. Spet včasih pa se, na umetniškem področju pač, lahko mirne duše odločimo tudi za sodbo, po kateri je resničnost manj pomembna v primerjavi z neko denimo izrazito poglobljeno ali pretresljivo domišljjsko vizijo.

In tako obstaja še ena, tretja skupina pisanj, to so tista, ki temeljijo na specifičnem osebnem izkustvu – naj bodo to eseji, avtobiografski romani ali, sploh ne nazadnje, tudi fiksijska dela, le da posejana s prvinami, vzetimi iz lastne dejanske izkušnje; in ta izkušnja je navsezadnje lahko tudi tuja, če jo je avtor le sposoben empatično podoživeti in po tej poti z nekoga prenesti nase – in nato v nadaljevanju še na bralca. Med to tretjo in prej obravnavano drugo skupino vidim razliko torej izključno v avtentičnosti, verodostojnosti. Če stvaritve torej sodimo po tem kriteriju, ki ga morda lahko razumemo tudi kot nekakšen surogat za kriterij resničnosti, se nam dela iz te tretje skupine upravičeno zdijo tisto, kar je še nadaljnja vrednostna stopnja znotraj beletrijskega ustvarjalnostnega sveta.

In vendar pride zdaj na vrsto nova, in to zares hladna ugotovitev, ki zadeva vse obravnavano literarno področje: prav nič od opisanega nima z resnično resnico takorekoč še vedno nobene zveze. Le toliko, da lahko morda mimogrede navržem, kako je druga izmed zgoraj popisanih skupin vendarle nekoliko manj neresnicoljubna kot prva in tretja še nekaj manj kot druga; a to je vse. Samo skrajni egocentrik bi namreč po tehtnem lastnem razmisleku, sploh pa po številnih predtem naštevanih argumentih v zvezi tako z znanostjo kot umetnostjo in vsakdanjostjo, še vztrajal pri tem, da ve, kaj se dejansko dogaja – v smislu čiste resnice. In to seveda ne le na Jupitru ali v Venezueli; tu, pred njegovimi očmi. In tudi če bi – bi se pač samo žalostno motil.

Nastanek literarnega umetnika

Ena od Andrićevih izbranih misli je bila, da ima edinole slava med vsemi stvarmi tega sveta več kot dve plati: namreč eno sprednjo in sto zadnjih. Pri tem moram takoj priznati, da opisane ideje morda sploh ne razumem tako, kot je bila zamišljena – a ravno to se mi zdi pri njej še toliko bolj zanimivo in dragoceno: da jo lahko sprejemam na nek svoj način in si pri tem pač domišljam, da je ta sploh samo moj in neprenosljiv naprej, in tako dalje.

Ena izmed strani – torej že slovstvene – pisateljevalske medalje je tista, na kateri je vgraviran podatek o tem, kateri vampir je tega našega pisca ugriznil (!?). Ha, pa se mu je do konca utrgalo – je kdo moral pomisliti ta hip o nekem drugem piscu, vašem vdanem avtorju pravkar pričetih navideznih blodenj. Potrpljenje.

Z vampirji je, če pojasnim, takole. Znano je, da se razmnožujejo nespolno, z ugrizom. Temu analogen tip razmnoževanja lahko

opazimo tudi med literati, kajti pri njih pač dokaj izrazito velja, da se potrjujejo med sabo, cehovsko; medtem ko literarna kritika pri tem ni tako silovito pomembna, kot to velja naprimer za likovno ali glasbeno. Več vzrokov vidim. Literarnih večerov ne prirejajo oziroma ne oblikujejo kritiki ali kdorkoli, temveč predvsem literati sami – in nanje priložnostno pač povabijo mlajše, manj uveljavljene, ki se njim samim zdijo dobri oziroma ustrezni. Tudi društvo pisateljev ima svoje lastne organe, ki spet sami presojujejo o kakovosti novega kandidata za formalni vstop v njihovo družčino. In nenazadnje: številni uredniki založb so zopet literati. In nazadnje: literarni kritik pri nas sploh ni samostojen poklic, torej je velikanska večina kritikov v resnici spet samih literatov.

Starejši člani te nesporno razmnožujoče se družčine torej, podobno kot vampirji, odločajo o tem, kdo bo njihov naslednik. Izbirajo pa si lahko seveda predvsem take, ki se pustijo ugrizniti – ki torej v nekem pomembnem času znajo odigrati vlogo jagnjeta, da bi se potem lahko v prihodnje toliko bolj uspešno vedli kot volkovi (pri čemer uporabljena metaforika ne izhaja iz realne zoologije – primerjava bi bila tedaj res malo prehuda –, marveč iz modelov živalskega vedenja, kjer sta omenjeni živali le naziva dveh različnih strategij; volk tako ne pomeni krvoločnosti, marveč težnjo po dominaciji).

Imamo pa tudi take nenavadne fantaline, ki želijo iti po svoji poti in v svoji strogosti do sebe ali pa tudi, preprosto, napuhu pač ne pustijo, da bi jim kdo utiral lažji pristop do institucionaliziranosti; med njimi pa je celo kdo, ki si te sploh ne želi, ki jo prezira, saj mu je umetniškost nekaj povsem drugega kot bobnanje po prsah ter hoja po mestu z dvignjeno brado in medlim pogledom izza priprtih vek.

Nadaljnjo tezo, ki pa ni več vezana le na ta znotrajklanovski medsebojni izbor, marveč velja tudi za vse druge primere, kjer se na podlagi soglasja koga postavlja na piedestal – sem deloma načel že v razpravljanju o naših dveh pesnikih iz preteklega stoletja. Gre za vprašanje, kdo je kompetenten za presojo o tem, kdo je in kdo ni velik umetnik – ali navsezadnje tudi o katerikoli drugi situaciji, kjer samo delo ali izdelek nekoga nista objektivno ocenljiva. Kot zelo dobro vidimo iz primerov Koseski in Prešeren, je sodba sodobnega javnega mnenja kaj lahko vredna toliko kot nič. Kje imamo torej sploh kakšno veljavno objektivnost? Povprečno mnenje širokih ljudskih množic skoraj praviloma ne odtehta prebite pare (da, prav te – in ne stotina –, katere vrednost je spričo njene totalne minulosti vsaj v naših krajih še toliko bližja absolutni ničli). Naj sodbo torej zaupamo kakemu posamezniku, ki se je pač doslej izkazal z izbornim okusom in sposobnostjo presojanja? Ali pa je to morda še vedno preveč tvegano – saj smo naprimer večkrat pričeli popolnemu fiasku kakega sicer, oziroma dotlej, cenjenega ustvarjalca; analogno temu pa velja, da se tudi

stališča in sodbe nekoga o nekom ali nečem lahko v nekem konkretnem primeru pač neupravičeno odklonijo od siceršnje normalnosti.

Težavna stvar. Vse, kar lahko tudi tu rečem, je samo to, da pravičen posameznik sodi po lastnem prepričanju – pri tem resda upošteva argumentirana mnenja drugih, vendar jim nikoli ne podlega zaradi njihove avtoritete. Prav zato se pokončnemu človeku pogosteje kot drugim dogaja, da se ne strinja z občimi kompromisarskimi in občepolitično vzpostavljenimi veljavami, ter navsezadnje zaradi tega z večjo verjetnostjo zaide v neprijetne, konfliktne položaje, pa četudi je vedenjsko morebiti prav mirne nature. Težko prenaša hvalospeve puhloglavcem, ki so pač nekako prilezli do cenjenosti in zdaj po inerciji ostajajo med takoimenovanimi izbranci, od koder jim materialne, socialne in drugovrstne oprijemljive ugodnosti seveda ves čas omogočajo privilegiran stik s politiko vsakdanjega sveta in nenehno prisotnost pri vsakem zase koristnem zasuku dogodkov. Jedro manifestnih dogajanj jih tudi sicer bolj privlači, kajti sila, ki bi jih namesto tja vlekla drugam, naprimer domov k poglobljenemu ustvarjanju, je šibka.

Leksikoni in antologije spet citirajo v glavnem le ene in iste osebe, pa četudi bi avtor takšne publikacije ne imel niti najmanjšega pozitivnega mnenja o njih. Ko se nekdo enkrat oklene neke pozicije, velja tu še bolj gotovo kot v politiki in gospodarstvu, da je ne bo več izpustil; in ker je okrog nas nenehno dovolj pismoukov, ni nikakršne bojazni, da bi ljudje pozabili nanj. Najmanj za nadaljnjih nekaj desetletij si je zagotovil metafizično eksistenco v svetu nesmrtnih. Dokler se neka svojska, vendar pa tudi prepričljiva in dominantna glava v novem veku ne bo vprašala: pa kaj za vruga je ta klobasal in kaj so videli na njem?

Zaton umetne slave

Za osebnostno svojevrstnost, ki vodi do takšnega vprašanja, pa mora biti človek ne samo avtentičen intelektualec, marveč tudi pogumen. Po svoje mi je kot tak vseč naprimer Aldous Huxley, ki je strahotno kritiziral svojega slavnega ameriškega predhodnika Edgarja Allana Poeja, češ da so njegovi pesniški prijemi do vulgarnosti osladni – in je v svojem norčevanju iz njega za ilustracijo spisal celo primerek pesmi v poejevščini, se pravi bohotnem, parapatetičnem slogu – podobno kot obstajajo v slovenskem jeziku karikirani izdelki, napisani v koseščini.

Avtentičnost je potrebna, da se ne strinjaš nujno z vsemi uveljavljenimi pravili sveta, ki zadevajo čaščenje morebiti sumljivih trenutnih lavreatov; da pa to tudi javno poveš, je treba imeti še korajžo ter biti tudi nekoliko nestrpen in nesramen, da se ti to sploh zdi potrebno.

Čeprav sam vsaj načelno nisem takšen prepirljivec in četudi Huxleyja kot pesnika osebno sploh kaj posebej ne obožujem, Poe pa mi je eden najljubših, se – čudno se morda komu sliši, meni pa niti najmanj ne – lahko celo popolnoma strinjam z zgoraj povzetimi trditvami Huxleyja. In naj ob tem tudi sam izrazim svoje čutenje do najrazličnejših najbolj priznanih poetskih vrhov zgodovine ali pa naših krajev in časa: med tisočerimi mi je res vseč le peščica. Večina se me sploh ne dotakne. Nekateri pa se mi zdijo tudi zanič – predvsem tisti, ki jih sumim, da so v resnici le oportunisti, manipulatorji in lažnivci.

In še nekaj bom pristavil: čeprav ne mislim, da bi morali biti vsi konzumenti umetnosti tako zelo izbirčni, kot sem sam, pa dejansko ne zaupam in ne verjamem nikomur, ki trdi, da so mu vseč vsa ali pa tudi skoraj vsa najrazličnejša možna umetniška dela starih in obstoječih splošno priznanih avtorjev, po možnosti seveda zlasti tujih. Tak človek, ki nima lastno izdiferenciranega stališča, marveč se ravna samo po zunanje vzpostavljenem okusu, torej mu je vseč vse, kar je priznanega, in najraje nič, kar se še ni izkristaliziralo kot tako – je po mojem prepričanju slep za pravo umetnost in s tem nič drugega kot prav malo pomemben pismouk.

Če pa se torej pojavi nekdo, ki upravičeno dvomi in to tudi prepričljivo zastopa in predstavi, pričnejo na lepem prikimavati še drugi, in trend glede vrednotenja kake konkretne vsebine se bo zasukal. Toda zraven morda odpeljal še koga drugega, ki je morda iz čisto vrednega testa, in ga po krivici potegnil v pozabo – kar je seveda že povsem nova zgodba –, in pravica tukajšnjega sveta, kot pač že vemo, ne bo, kot niti ne more biti, nikoli res pravična. Tudi sam je ne more nihče ne spoznati in še manj – doseči.

Nezaslišana hipoteza

Do tu sem navajal sicer kritične izjave o marsičem, vendar se bo najbrž marsikdo, če že ne vsak, in če že ne s tonom, pa vsaj vsebinsko – strinjal z njimi. V nadaljevanju pa se nameravam lotiti zares tveganega argumentiranja, ki se že meni samemu zdi tudi vsebinsko precej dubiozno. In vendar – del moje vere je na njegovi strani. Vprašanje se v najpreprostejši obliki glasi: ali je lahko dober umetnik slab človek? Kot tako se takorekoč neposredno dotika vprašanja resnice: ali je torej umetnost lahko izven povezave s siceršnjo stvarnostjo? Moj odgovor na eno in drugo vprašanje je: Ne.

S tem zahajam v hudo herezijo, in to vsaj na videz tisto najslabše vrste: konzervativistično. Toliko truda, da so bili Villon, Baudelaire, Lawrence, Wilde, Miller, Hamsun in drugi končno brez senčice dvoma sprejeti med klasike – zdaj pa tu nek neomoralist spet nekaj težači!

Zmota. Enačenje nemoralnosti s seksualno svobodnostjo, lopovsko naturo ali celo z zagovednim političnim prepričanjem, kot je naprimer nacizem – to ni predmet moje obravnave. V principu se lahko podpišem tudi pod trditev, da je nek član teroristične organizacije vsaj načelno lahko tudi čisto brez krivde – a o takem primeru bi bilo edino smiselno presojsati na podlagi konkretnih dejstev. Toda tu ne razpravljam o manifestnih vidikih te ali one dejanske, pa tudi ne občega tipa osebnosti. Tako kot pri ter moji, in sploh vseh razpravah o bistvu umetnosti, mi gre izključno za vsebino. In tu se ta dva različna vidika vsebine strneta v eno samo celovitost: umetnik je lahko izključno tisti, ki je duhovno bogat. Kdor je samo široko razgledan in formalno talentiran, pri tem pa naprimer zloben ali prepotenten – po mojem prepričanju tak človek realno nikoli ne more doseči statusa velikega – oziroma, strogo vzeto, sploh – umetnika.

Paradoksi veljave

Jasno pa je, da v svetu vsesplošne pozunanjenosti prihaja do silnih izrojevanj: kot smo že omenili, formalno obvelja za umetnika nekoliko lažje in bolj verjetno tisti, ki je to nekoliko manj, kot nekdo, ki je to nekoliko bolj. Slednji se namreč ustrezno svoji večji notranji poglobitvi nekoliko manj ukvarja s svojo promocijo navzven – in publika, ki ne more zaznati denimo minimalne dejanske kvalitativne razlike med njima, bo prej sprejela prvega, ki se ji pojavi na pladnju. Če stvari poženemo v absurdne daljave, pridemo tudi do tega, da je največji spletkar in egoman lahko sprejet za vrhovnega lavreata, na drugi strani pa največji erudit zmrzne in strohni med pajčevinami svoje temne podstrešne izbe. In prihodnost prav tako ne more poravnati krivice: slednjega ne odkrije nikoli več nihče, saj je po njegovem bednem koncu tudi vse njegovo ustvarjeno verjetno letelo med smeti; prvi pa, če je s svojimi superstimulusnimi artefakti lahko prepričal že tiste, ki so mu lahko zrli v oči in bi edini lahko v njih in pa sploh tudi v njegovih dejanjih do sveta prebrali ničevost – pa tega le niso doumeli in storili, tedaj bodo do ustreznega spoznanja še toliko manj mogoče prišli prihodnji rodovi, ki ga sploh nimajo več pred sabo kot živega človeka, temveč le še kot tisto silno, preteklo visočino, ki ji takorekoč ni kaj očitati.

Ves ta opis kaže skrajno karikiran, a še vedno realističen, predvsem pa za naš um teoretsko res nenavaden primer diametralnega preobrata veljav: kar je videti res, ni res, in česar ni na spregled, to velja. Še lepše je zadeve izrazil Goethe, kot bi že lahko pričakovali – hoteč pri tem (po vsej verjetnosti) izraziti nekaj povsem zunaj zveze s tu izpostavljenimi trditvami.

*Vse, kar imam, mi izpred oči izginja,
kar je prešlo, v resničnost se spreminja.*

Pri tem je pač posebej zanimivo tudi tisto precej dobro podkrepljeno dejstvo – a kje je še resnica –, da je bil ta gospod v marsikaterem smislu prav nespodoben egocentrik – na kar lahko, po morebitni želji, vesimo malce zgoraj izpostavljene implikacije.

Povsem jasno je, da ambicioznost (izraz uporabljam, kadar le morem, za označbo stremljenja z negativnim predznakom; saj imamo za pozitivne vidike tozadavnega delovanja mnogo lepše in plemenitejše izraze), če jo vzamemo v obravnavo tudi s kateregakoli drugega področja, pomeni bolj ali manj striktno obratno sorazmernost z dejansko vsebnostjo vrednot. Značilni primeri so ponekod odvijajoča se prava socialdarwinistična tekmovanja za službene pozicije, raznorazne nazive in druge družbeno-ekonomske dobrine. Kdor res *je* nekaj, se ponavadi rajši karseda distancira od tovrstnih in podobnih gnanj.

*Kar je, je izgubljeno,
velja le, česar ni,
razvpito in razpuščeno
do skrajnih nežnosti
zarukano vreteno.*

Ustvarjalec realnosti

V prvem delu te literaturne sekcije smo rekli dve-tri o resni-coljubnosti v pisanju – in ugotovili, da za veličino dela pravzaprav ni ravno hudo relevantna, da pa je zelo pomembna neka njej navsezadnje zelo sorodna prvina: verodostojnost. Zdaj si pa stvari pogledjmo še malo obrnjeno: ne več, kako resnica iz nečesa dela literaturo, marveč, kako literatura oblikuje resnico.

Zgodovina je, kot smo videli in kot tudi sicer vemo, veriga bolj ali manj naključno ohranjenih podatkov. Willendorfska Venera, plodnostni idoli in slikarije po jamskih stenah iz predzgodovine so za nas vrhunska umetnost – v tistih časih pa je bila marsikatera kreacija morda še veliko bolj veličastna, le da se na žalost ni ohranila. Resda je pri tem mogoče špekulirati naprej in trditi, da se zares izjemna dela bolj verjetno ohranjajo, kajti ljudje zanje veliko bolj skrbijo; a po drugi strani je prav tako upravičena tudi teza, da je lahko nek avtor neke razmeroma povprečne stvaritve pač dovolj podjeten, pa jo reproducira v neznanske količine (po že obravnavanem načelu obratnega sorazmerja med posameznikovo ambicijo in njegovo vsebinsko tehtnostjo), in s tem silovito poveča verjetnost, da se bo v prihodnje ohranila med naplavinami preteklosti.

Kot smo že nekoliko videli v doslejšnji razpravi, velja vse to kajpak tudi na področju literature. Dodatno zanimivo pa je pri njej naslednje. Skozi njo se ne ohranjajo le umetniška občutja, kakršna so sicer lahko zbita v kos gline, vklesana v kamen ali nanesena na platno; in tudi razni izdatni in specifični podatki, ki jih vsebuje, niso tisto vse in največ, kar se z njo obdrži. Literatura tudi ni samo seštevek obojega pravkar navedenega, umetniškega in fak-tualnega, marveč njuna kombinacija – to pa je nekaj, kar je v nekem smislu že precej zanimivo blizu pojmu življenja. In to preteklega, tistega, ki ga v danih razmerah z ničimer drugim ne bi mogli zagrabiti tako temeljito.

In že smo pri čudnih zadevah: gospa Bovary, naprimer, ni nikoli živela, in vendar jo najbrž čutimo bolj kot njenega avtorja, ki ni o sebi pač nikoli zapisal tako silno poglobljenih misli, da bi bile primerljive s to njegovo beletrijo (a k sreči je nekoč znano zatrdil, da je ona, dotična madam, pravzaprav on sam). In kaj sledi? Kaj bi drugega – kot to, da je velika literatura večja od realnosti. Daleč bolj preživetvena. In seveda, čisto spotoma, že zdavnaj prej tudi sama izjemno, v tako ali drugačno skrajnost poudarjena realnost – od ledenečih zaporskih podzemelj pa vse do glamuroznih festivalskih nebes.

A to še ni čisto vsa zgodba o tej pisateljavi zmožnosti za ustvarjanje resničnosti. Literat, denimo, ko piše o resničnih dogodkih svojega časa in okolja, ustvarja povsem nove etiške in nemara celo pravne dileme in konflikte, saj se posamezniki in posameznice iz njegove ožje ali širše okolice lahko tudi pre-poznavajo v opisovanih likih. Literat hočeš nočeš kmalu preneha biti le neudeleženi zapisnikar in stopi s pozicije pasivnega spremljevalca dogajanj – v vlogo akterja. Stopi v samo središče dogajanja, še več, to središče celo sam in čisto na novo sploh ustvarja. Tu kajpak ne poudarjam te osrednjosti v kakršnemkoli smislu, ki bi zadeval medijsko bombastičnost, marveč v mnogo bolj osebno relevantnem pomenu, ki se nanaša na nenehno samospraševanje o dostojnosti lastne morale; se pravi v smislu najgloblje osebne resnice.

VII. NIKOLIŠNJI ZAPISI (MISTIKA)

*Kar se ne zapiše – kdo bi vedel,
ali se lahko še obudi,
tretji dan do črke ponovi;
ali pa izginejo sledi?*

Na že tisočkrat odprtih in preletenih straneh mi iz meseca v mesec in iz leta v leto, in kmalu bo tudi iz desetletja v desetletje,

ostajajo v nekaj besedah skicirane ideje, izhodišča in osnutki za pisanja, ki naj bi se jih lotil v prihodnje. Čedalje bolj se zavedam, da vsaj večine med njimi ne bom nikoli uresničil.

Vsakomur se v predalih, lesenih ali virtualnih, v teku življenja nabirajo načrti. Nekatere sproti ali sčasoma izpeljemo, drugi pa se izsanjajo in poniknejo še pred pragom uresničitve. Na tiste, ki smo si jih delali samo v naših glavah, skozi trajanje vse bolj pozabljamo, in naposled od njih ne ostane nič več, zbledi tudi sleherni spomin nanje. Nekatere pa smo si fizično zapisali – in ko jih čez leta spet ugledamo, smo lahko presenečeni nad dejstvom, da nas je pred časom zanimalo nekaj takega, kar je danes tako zelo stran od naših usmeritev in želja.

Ni neuresničenih projektov

Kaj vse sem si v življenju želel početi – pa nisem nikdar niti s prstom mignil, da bi se zgodilo. Lahko bi prepotoval že ves svet, skakal s padalom, se potapljal do podmorskih razbitin – vse to, če bi si le zares želel. In sem si počasi priznal, da me te reči navkljub mojemu popolnoma nasprotnemu prepričanju očitno pač ne veselijo. Da si te želje samo utvarjam. In odtlej sem prav pozoren: kakor hitro bi me zagrabila najmanjša, toda resna želja, da bi se odpravil na kakšno tako radikalno avanturo, bi ji nemudoma prisluhnil. Pa se ni doslej še nič oglasilo. In se kajpak počutim prav imenitno: vse želje imam sproti pokrite.

Kar pa zadeva malo prej omenjene esejistično-študijske projekte, se tudi pri teh zgodi, da me kateri preprosto neha zanimati. Morda me kot vsebina ta ali oni celo še vedno privlači in o tisti temi še vedno veliko prebiram, ne čutim pa več, da bi imel sam o njej kaj korenitega povedati. Drugi pa mi preprosto – niso več zanimivi niti toliko.

Izpod mojih prstov tako nemara nikoli ne bo zapisa, ki bi nosil ime *Kljubovanje času* in ki bi razpravljal o evolucijskih teorijah staranja ter o medicinskih, genetskih in elektronskih poseganjih v smer nesmrtnosti.

Tudi čas, ko sem bil pri nas eden redkih, ki se je bil sploh pripravljen ukvarjati z bioetiko – pa se v resnici nikoli nisem niti začel –, je mimo. Vselej so me vsaj nekoliko bolj kot ta zanimala druge reči, zdaj pa se je stvar tako ali tako institucionalizirala in imamo, vsaj vtis je tak, dovolj drugih tozadevnih strokovnjakov.

Nameraval sem, nadalje, napisati tudi študijo o ravneh etike – izpostavil bi vrednostno hierarhijo različnih etik, od naturalistične preko utilitaristične, teološke in na samem vrhu etike transcendentnega ničča. No, tudi to idejo sem preživel, in še preden bi jo izpeljal, sem pričel razmišljati drugače – zlasti na podlagi branja nekaterih drugih, zame nadvse relevantnih avtorjev.

Nekaj časa sem se ubadal s poslovno etiko in – enkrat (samkrat in nikdar več) predaval celo na vrhunski mednarodni podiplomski šoli za vodilne gospodarstvenike. Na to strokovno temo sem odločno nameraval začeti pisati – a nikoli nisem zbral zadosti motivacije za to. Vselej je v ospredje skočilo kaj vrednejšega – seveda po moji privatni presoji –, pa naj je šlo tudi za gledanje kviza ali branje stripa.

Gledano iz današnje perspektive, so še večji nemar, zanimivo, dosegli posamezni docela uresničeni in med njimi nekateri navzven tudi prav uspeli projekti. Kajpak velja ta trditev v prvi vrsti za tiste, s katerimi se danes vsebinsko ne bi več strinjal. In zanimivo – neprimerno bolj kot na esejistično zapisana dela, ki so ob vsej svoji morebitni zmotnosti lahko še vedno vredna spričo svoje umetnosti, se to nanaša na takoimenovane znanstvene oziroma strokovne članke. Kaj namreč tem še ostane po tistem, ko se nekoč – če ne, kot je najverjetneje, že sploh zelo kmalu – ugotovi, da tudi vsebinsko (v slogovnem smislu pa seveda že tako in tako, po sami definiciji) niso tako silno pomembni, da bi jih bilo treba nenehno prebirati, citirati in jim peti hvalo? Večina trenutno objavljenih znanstvenoraziskovalnih stvari je za običajnega človeškega naseljevalca našega planeta, roko na srce, povsem neuporabnih, da o njih razumljivosti sploh ne izgubljam besed. A tudi na tistem svojem, ozkem specifičnem področju, kjer sploh lahko prihajajo do izraza, povečini predstavljajo le droben, neznamen delček mehanizma, znotraj katerega je vsak od njih že tako ali tako zamenljiv in pogrešljiv – poleg tega pa je tudi trajnost njihovega blišča kratka kot kak droben utrinek iz bengaličnega ognjemeta. Že v nekaj naslednjih hipih ga prekrije veličastnejša prihodnost. Znanstvenik je v tem oziru neskončnokrat manj kot umetnik; res pa je, in vsakdo ve, da pravkar opisani kriterij nikakor ni edini in – morda na žalost – tudi ne prvi, ki velja.

Vsemu temu navkljub pa bi le težka našel stvar, za katero bi kategorično lahko zatrdil, da bi bilo bolje, če se sploh ne bi nikoli zapisala oziroma – če stvar razširim na vsa življenjska področja – pripetila. Vsaka, tudi še tako tegobna dogodivščina nosi v sebi nekaj konstruktivnega – a le za tistega, ki v to verjame in zna temu ustrezno prisluhniti.

Odsotnost

Odsotnost. Ja. Ta je v našem vsakdanjiku ena najmočnejših podob, ki nas spominjajo na transcendenco. Nekateri predmeti iz naše vsakdanje rabe nas opomnijo na svojo pomembnost šele, ko jih za vselej izgubimo. Skladbe, ki smo jih včasih slišali po radiu ali na televiziji, filmi, ki smo jih gledali – so nam bili tuintam naprimer vseč, njihova veličina pa se je v nas še toliko bolj

pomnožila spričo dejstva, da nam niso bili kar tako dosegljivi. Kasete, najprej glasbene in nato video, pa so nato iz glasbe in filma črtale tisto nadvse pomembno lastnost: poželjivost. Vsak trenutek imamo na razpolago vsakršno skladbo, vsakršen film – in s tem smo pravzaprav veliko bolj oropani kot pa potešeni. Ime tega pojava, ki je kajpada razširjen na vsa možna področja, vključno s seksualnim, je potrošništvo – in na tem mestu prav gotovo nisem razkril čisto ničesar, kar ne bi bilo tema že tisočernih socioloških konferenc v teku zadnjih nekaj dekad.

Tudi osebe, ki so nam skorajda svete, so ponavadi tiste, ki jih nimamo na doseg, ali ki jih, še bolj verjetno, ni več. In tako se morda tudi kdo med prisotnimi, živimi in živahnimi, odloči, da se bo držal bolj zase. Pa ne iz kakšne sprenevedave koketnostne ambicije, marveč preprosto predvsem zato, da se iz dneva v dan ne zaletava v iste banalnosti istih malenkostnežev, ki mu s svojo nezainteresiranostjo za kakršnokoli obliko izvirnega stvarstva kradejo veselje; temveč zato, da se predaja bolj poglobljenemu tehtanju in morebitnemu spoznavanju, nemara celo ustvarjanju novih nenavadnih mozaikov duha. Edino, kar zares počne, je na očeh in dosegu daleč bolj blizu od okultnih zakotij ezoterike in študiozniških prižnic pozitivizma – ukvarja se z njim nadvse antipatično ter docela neoprijemljivo in nedoumljivo tvarino: z vprašanji najpreprostejše vsakdanjosti.

*Kdor ni uvidel, ta je našel slavo;
kdo pa vendar veličasten vtis
– stvarnik le še zre na svoj previs,
zgodbo, ta nikolišnji zapis.*

VIII. BOL (EKSISTENCIALNOST)

Prvo objektivistično poglavje tukajšnjega eseja nosi tričrkovni naslov, ki že sam, iz svoje vsebine žarči svetlobo, vehementno dogodljivost, odprtost in nikolišnjo dokončno dorečenost. Pravkaršnji zadnji odsek pa naslavlja beseda, oblikovno skladna s tisto tamkajšnjo, vsebinsko pa ji kontrastna, saj spričuje mrakobno zamejenost, enoznačno, docela zasebno obliko najostrejšega doživljanja prezentnosti.

Skorajda edini res učinkovit način, s katerim bi marsikomu, ki se mu po glavi pojajo misli o tem, ali sploh kaj je, in podobno, ta vprašanja mahoma pregnali iz žarišča zavesti – je zelo preprosto ta, da bi ga eksistenčno ogrozili, naprimer dodobra prestrašili ali spravili v položaj vreden obupa. Takrat se – velja pač za vsak vsaj približno uravnovešen človeški primerek – nenadoma ne bi več ukvarjal s problematičnostjo teorije. Hipoma bi se začel zavedati,

kako malenkosten, brezploden in nesmiseln je bil ves njegov dotedanji diskurz in sploh tudi njegov na tega nanašajoči se obstoj.

Še naprej: z igro sugestije bi lahko koga povsem zdravega prepričali, da je na smrt bolan, sprožili v njem slabo počutje, simptome ter navsezadnje tudi realno bolezen z vsemi drastičnimi posledicami. Iz nič.

Tudi v manj domišljajskih scenarijih, torej v vsakdanjem svetu, je patofiziologija lahko v svojih navezavah nadvse zanimiva. Zanj bi bilo moč reči, še posebej v našem času, da je pogosto kar kvantnomehanske narave, in sicer v tistem pomenskem segmentu te sintagme, ki govori o vključenosti opazovalca v nek fizični sistem. Preprosto: danes, ko imamo čedalje bolj razvito diagnostiko, lahko odkrijemo posamezne bolezni že zelo zgodaj, ko še ni nikakršnih simptomov – in v primeru tistih, ki jim za zdaj še ne poznamo učinkovitega zdravila, se pacientu lahko ob takšnem razkritju pripeti nenaden trenutni preskok iz popolnega zdravja v drastično bolezen. V srhljivo kratkem času lahko dobimo iz prej morda razigranega optimista neprepoznavno razvalino z vsemi simptomi – do katerih brez omenjene diagnoze še lep čas ne bi prišlo.

In smo se za sam konec na hitrico zasukali v še enem zares nenavadnem krogu: z eksistencialnostjo smo sprva skorajda na mah pregnali vse dotedanje teoretske probleme v zvezi z resnico; v povratnem naletu pa je ta teorijska moč – in da je stvar še hujša: odeta v oblačila skozinskozišnje spekulativnosti, privlečenosti za lase – pokazala, kako lahko kot za šalo pomete tudi s takorekoč najtrdnjšo eksistenco. In mi? Navedenemu argumentu bomo seveda verjeli – ali pa tudi ne.

LITERATURA

- Brockman J. (ur.): **The third culture**. New York: Simon & Schuster, 1996.
 Goethe JW: **Faust**. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
 Gould S: **Darwinova revolucija**. Ljubljana: Krt, 1991.
 Grafenauer N. (ur): *Antologija slovenske poezije – po izboru sodobnih slovenskih pesnikov*. **Nova revija** 1990; 9 (100).
 Huxley A.: **Music at night and other essays**. London: Chat & Windus, 1957: 297–309.
 Prešeren F.: **Poezije**. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1986.
 Štern A.: **Altruizem**. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1996.
 Štern A.: **Metabiologija**. Ljubljana: Društvo Apokalipsa, 1997.
 Vesel J.: **Razna dela pesniške in igrokazne Jovana Vesela–Koseskiga**. Ljubljana: Matica Slovenska, 1870.